Verslag bijeenkomst Historisch Groen groener II , biodiversiteit en natuurinclusief beheer 10 oktober 2024

Vooraanzicht Kasteel De Haar, foto Dinamo Fonds

Kasteel De Haar inspireert

Voor de tweede keer organiseerden het Dinamo Fonds en de vereniging het Gilde van Tuinbazen een bijeenkomst met als doel: *best practice* over natuurinclusief beheer en biodiversiteitsversterking van het historisch groen. Dit maal was de bijeenkomst te gast op Kasteel De Haar te Haarzuilens op de dag van de duurzaamheid, 10 oktober 2024. In de sfeervolle kapel gelegen in het omvangrijke historisch groen van het kasteelpark kregen de deelnemers een interessant programma voorgeschoteld met lezingen en rondwandelingen.

Deelnemers op pad naar de presentaties in de kapel, foto Dinamo Fonds

Een publiek van negentig mensen met affiniteit voor historisch groen waaronder tuinbazen, hoveniers, beheerders, eigenaren, onderzoekers en liefhebbers werden door de diverse sprekers meegenomen in de praktijk, de benadering en de aspecten om natuurinclusief beheer en de biodiversiteit te versterken in het historische groen. Bijzonder was dat ook een aantal studenten van de opleiding Hovenier Historisch Groen van Nationaal Centrum Erfgoedopleidingen en van de HAS green academy aanwezig waren bij deze kennisdag. De presentaties werden afgesloten met een rondleiding door de tuin en het park of met een bezoek aan het kasteel.
Dagvoorzitter **Henk Atze Dijkstra** (directeur Dinamo Fonds) opende de dag samen met **Anetta de Jong** (directeur Kasteel De Haar) die alle deelnemers welkom heette.

Kasteel De Haar
Anetta de Jong benadrukte het grote belang van de versterking van de biodiversiteit in het historisch groen. Nu de vele restauratieprojecten van de gebouwen en het herstelplan van het historisch park zijn gerealiseerd kan de focus van het conserven nu verschuiven naar beheer. Dankzij de opzet van het herstelplan van het historische park van Michael van Gessel kan het beheer flexibeler worden aangepast aan de gevolgen van de klimaatveranderingen. Daarnaast worden de activiteiten van het kasteel nu ook zodanig opgezet dat deze een minimale impact hebben op het historische groen. Zo kan Kasteel De Haar zich verder richten op natuurlijke beheer en het versterken van de biodiversiteit deze zal tuinbaas Evert Doornenbal, hoofd park en tuinen van De Haar later nog uitgebreid toelichten.

Deelnemers in de kapel, foto Dinamo Fonds

Dinamo Fonds
Ter inleiding lichtte Henk Atze Dijkstra kort het ontstaan en de doelstelling van het Dinamo Fonds toe. Sinds zijn aantreden is met het bestuur een nieuwe missie voor het fonds vastgesteld: het **herstel van biodiversiteit en het cultuurlandschap**. En met de opzet van diverse themaprogramma's die de werkterreinen dieren, natuur en monumenten verbinden worden diverse projectaanvragen in Nederland en op de Caribische eilanden ondersteunt. Ook worden bijzondere innovatieve onderzoeken en projecten gefinancierd die direct of indirect een bijdrage leveren aan het herstel van de biodiversiteit en/of het cultuurlandschap zoals:

Durable Water Solutions (DWS) Deze startup is gesteund met kosten voor de realisatie van een speciale ecologische eendenkroosfilterpomp. Sinds 2023 zijn er al een aantal projecten uitgevoerd om in grote vijvers en grachten van historische tuinen en parken het eendenkroos te verwijderen. Voor de kleinere poelen zijn ze momenteel aan het onderzoeken of er nog een kleinere kroosfilterpomp kan worden ontwikkeld.

Dirk Jan van Dalfsen met Wolterra Deze schapenscheerder is gesteund zodat hij de productie en de verkoop van wolkorrels (gemaakt van tweede keus vieze heideschapenwol) verder kan opschalen. Momenteel laat hij de wolkorrels testen om ze als biologisch te laten certificeren.

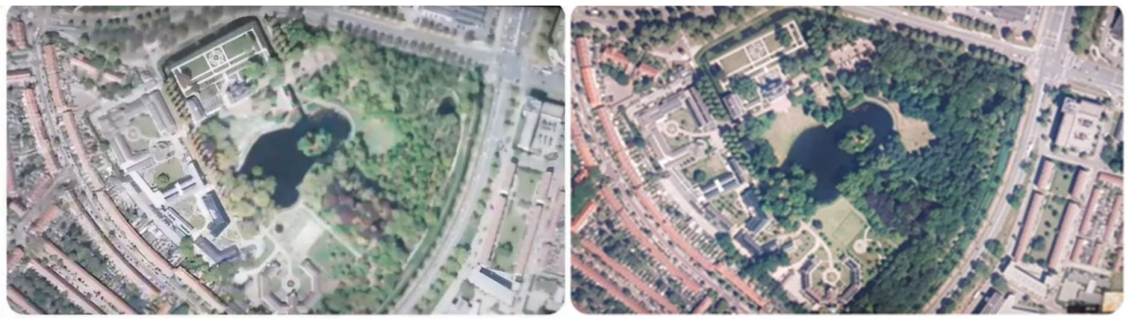
Inheemse zaden en plantenkwekerij Cruydt-Hoeck hebben sinds vorig jaarveel succes na de lancering en van de ontwikkelde gebiedseigen bloemenmengsels voor gemeenten. En momenteel zijn ze gestart met streektuinen-zaadmengsels die ze hebben ontwikkeld. Het Dinamo Fonds participeert met een langdurige lening in de zaden en plantenkwekerij.

Startup **Wilder Land** heeft met een stimuleringsbijdrage van het fonds het productieproces van hun (on)kruidenthee versterkt door te investeren in aanpassingen van hun droog- en verwerkingsmachines. Hierdoor kunnen ze nu ook als leverancier aan bestaande theeproducenten theekruiden leveren die afkomstig zijn van kruidenstroken van boeren.

Alle deelnemers ontvingen in hun goodiebag nog sampleproducten en extra informatie over deze gesteunde organisaties. Vervolgens komen de volgende sprekers en presentatie aan bod;

1e spreker; tuinbaas Harry Theunissen; Bijzonder waterbeheer op buitenplaats Glorieux

Midden in Eindhoven, omringd door bebouwing en oprukkende verstedelijking, ligt buitenplaats Glorieuxpark als een kleine groene oase in de stad. **Harrie Theunissen** is hier sinds 2016 gestart als tuinbaas en heeft een bijzondere waterbeheeraanpak ontwikkeld voor het Glorieuxpark dat met een watertekort kampte door een zakkend grondwaterpeil.

Glorieuxpark in 2016 bij de start nieuw beheer *Glorieuxpark in 2020 met het (ver)natte beheer*

Foto Harry Theunissen

Theunissen heeft verschillende maatregelen getroffen om het regenwater langer vast te houden en de uitdroging van de bodem te verminderen. Hij creëerde een systeem van kleine vijvers en slootjes die gevoed worden door regenwater maar ook door water van buiten het park, waarmee de bomen en de planten in het park zich goed kunnen voeden en ook gedurende droge periodes.

Harrie Theunissen; 'Gebiedsgerichte afstemming met de omliggende eigenaren zoals de gemeente en die met het waterschap is van groot belang voor een goed waterbeheer van historisch groen'.
Zijn aanpak zorgt ervoor dat de vegetatie zich beter kan herstellen en bomen hierdoor ook meer bladeren ontwikkelen waarmee uitdroging van de bodem wordt voorkomen. Daarnaast benadrukte Theunissen dat het laten liggen van afgevallen bladeren rond en onder de bomen ook als natuurlijke bemesting van de bodem dient. En het niet opsnoeien van de onderste takken van bomen zorgt ervoor dat de zon de bodem rondom de boom niet veel water verdampt. Dit draagt bij aan het behoud van biodiversiteit en het bespaart veel werk doordat er geen bladeren of snoeihout afgevoerd hoeft te worden.

Harrie Theunissen; 'Veel bomen worden takken onnodig hoog gesnoeid, terwijl de onderste takken de meeste bladeren tellen en juist van groot belang zijn voor de groei en het creëren van schaduw die verdamping en uitdroging van de bodem en de boomwortels voorkomt'

Deze aanpak draagt ook bij in het versterken van de natuurwaarden en het waterbeheerproject is een onderdeel van de bredere visie van het Glorieuxpark om het klimaatbestendig te maken.

2de spreker; boswachter Joris Hellevoort; Het belang van monumentale -en veterane bomen op landgoederen

Joris Jan Hellevoort is boswachter bij Stichting Het Utrechts Landschap en is al decennialang betrokken bij het beheer van de natuurgebieden van de stichting. Hij is ook auteur van de publicatie *De Wortels van ons land, cultuurgeschiedenis van 21 beroemdste bomen van ons land.* Hij benadrukte het belang van bomen voor zowel de natuur als voor de gemeenschap waarbij zowel de gezondheid van bomen als de veiligheid van de omgeving centraal staan. Een groot deel van de bomen in Nederland, waaronder ook de monumentale- en veterane bomen, zijn helaas in slechte staat door het ontbreken aan de juiste zorg, beheer en financiering. Bomen hebben als voeding hun eigen verteerde bladeren nodig, echter in heel veel gevallen wordt het afgevallen blad in het najaar opgeruimd en afgevoerd waardoor de bodem elk jaar verarmt. Dit gebrek aan voeding zorgt ervoor dat de conditie van bomen verslechtert en ze vatbaar worden voor diverse ziektes. Door dit beheer verkeren veel bomen al jaren in een zeer slechte staat. Bij het onderhoud van monumentale- en veterane bomen is een goed beheerplan zeer belangrijk om ze op de juiste manier te behouden en te beschermen. Een beheerplan is niet alleen gericht op het behoud van bomen, maar ook om te sturen op de lange termijn impact van boomaanplant.

Joris Hellevoort; 'Veel oude bomen worden na een storm meteen verwijderd terwijl ze als restant nog wel levensvatbaar zijn en zeker als restant behouden kunnen blijven'

Volgens Hellevoort is de culturele en historische waarde van bomen van groot belang aangezien ze door hun ouderdom en de plaatsing in het landschap belangrijke verhalen vertellen over de geschiedenis van een gebied en de relatie tussen mens en natuur.

Joris Hellevoort; 'In ons landschap zijn nog veel oude bomen te vinden die nog niet geregistreerd terwijl ze als cultuurhistorische monumenten in het landschap zeer waardevol zijn'

Overzichtskaart monumentale en veterane bomen in Nederland, afbeelding bomenkaart monumentalebomen.nl

Oude bomen zijn ook van groot belang voor de biodiversiteit, omdat ze schuilplaatsen en voedsel bieden aan verschillende diersoorten zoals vogels, insecten en schimmels. Er dient meer aandacht te komen voor het inventariseren en registreren van veterane en monumentale bomen. Door deze bomen ook namen te geven kan dit de bekendheid en de bescherming versterken. Joris lichtte nog een paar voorbeelden toe hoe je gehavende oude bomen door stormschade of andere aantasting toch kan behouden.

LUNCH EN KENNISDELING

Na het ochtendprogramma konden de deelnemers, na een korte wandeling van de kapel naar het koetshuis langs de vele dahlia's en de rozentuin, de lunch te nuttigen. Dit vormde een goede gelegenheid voor iedereen om nader kennis te maken met elkaar en hierna aan het tweede deel van het programma te vervolgen.

Deelnemers bij de kapel voor de start van het 2de programma deel, foto Dinamo Fonds

Derde spreker: Hortulanus Gerard van Buiten; hoe diversiteit en kleinschaligheid in beheer bijdraagt aan biodiversiteit

Gerard van Buiten is Hortulanus bij de Botanische Tuinen Utrecht en lichtte toe hoe het kleinschalig beheer in de botanische tuin ervoor zorgt dat inheemse planten floreren en essentieel is voor het behoud van inheemse flora en fauna. Door de afwisselende inrichting van het terrein is er een sterke diversiteit in specifieke leefomgevingen die voor verschillende plantenfamilies een goede habitat vormen. Al deze verschillende planten bieden samen een ideale leefomgeving voor allerlei diersoorten, van insecten tot vogels, en bevorderen de biodiversiteit op zowel korte als lange termijn.

Gerard van Buiten; 'Door ook verschillende kleine klimaatzones te creëren op een beperkt terrein kan er toch grote diversiteit aan plantensoorten ontstaan die een bijdrage levert een veerkrachtig ecosysteem.'

Een goed bijvoorbeeld is de enorme rotstuin die bovenop het oorspronkelijk fortcomplex is aangelegd. De heuvels met stenen en rotsblokken waartussen beekjes zijn gecreëerd, vormen een uitstekende habitat voor bijzondere insecten, amfibieën en reptielen. Bijzonder zijn ook Stinzeplanten, deze gedijen hier ook goed omdat de rotstuin goed aansluit op de oorspronkelijke bergachtige habitat van deze planten.

Overzichtsfoto van de Botanische Tuinen Utrecht met in het midden de enorme rotstuin, foto Botanische Tuinen Utrecht

Van Buiten benadrukt dat de rol van exoten, die meer gebruikelijk zijn in een botanische tuin, voor de biodiversiteit niet altijd schadelijk hoeft te zijn, maar ook aanvullend kan zijn naast de rol van de inheemse planten. Als exotische en inheemse planten zich goed tot elkaar verhouden dan creëer je een solide ecosysteem.

Gerard van Buiten; 'Er zou meer onderzoek moeten worden gedaan naar de aanwezig biodiversiteit en natuurwaarde van het historisch groen, de waarde van deze terreinen en gebieden is helaas nog steeds onderbelicht.'

De waarde van botanische tuinen, historische tuinen- en parken voor de natuur en de biodiversiteit is er zeker aangezien ze bijzondere habitats vormen voor bijzondere insecten, amfibieën, reptielen, vogels en zoogdieren. Het natuurinclusieve beheer van historisch groen bevordert lokale gezonde, veerkrachtige ecosystemen en de waarde dient ook meer te zijn dan alleen historisch.

4de spreker; tuinbaas Evert Doornenbal: Beheer en herstel van tuin en park Kasteel De Haar

Evert Doornenbal is al 40 jaar tuinbaas en heeft de ontwikkeling van het beheer meegemaakt van een particulier beheert landgoed naar een museale landgoed. Het beheer van het histroisch groen is over de jaren enorm vergroot. De grootste verandering voor het beheer van de historische tuin- en park van Kasteel De Haar is voorgekomen uit het grootschalige herstelplan dat door landschapsarchitect Michael van Gessel is ontworpen.

Evert Doornenbal; 'Het knappe van dit plan is dat in hoofdlijnen het historische ontwerp uit 1895 van landschapsarchitect Hendrik Copijn is gevolgd maar dat hij ook vrijheid heeft genomen om praktische aanpassingen door te voeren.'

Ontwerp tuin en park Kasteel De Haar uit 1895 van landschapsarchitect Hendrik Copijn, foto collectie Kasteel De Haar.

Door het nieuwe ontwerp van Michael van Gessel is het beheer van het landschapspark meer eigentijds. Hierdoor kan er ook worden geanticipeerd op aanpassingen in beplanting en begroeiing die nu door de klimaatverandering wordt afgedwongen. Zo is er een nieuwe beschoeiing rondom de kruisvijver aangebracht en een nieuw hek rondom het hertenkamp en herstel van het landschapspark. In de winter van 2026/2027 zal als laatste onderdeel van het herstelplan de lange laan van het kasteel naar het dorp Haarzuilens worden aangepakt.

Na de presentatie volgde een rondleiding door tuin en park van de Kasteel De Haar. Evert Doornenbal werd hierbij geassisteerd door **Jan Holwerda** die als onderzoeker maar ook als docent historisch groen verbonden is aan de opleiding Hovenier Historisch Groen van het Nationaal Centrum erfgoedopleidingen. Veel van zijn studenten bezoeken Kasteel De Haar in het kader van de opleiding. Tijdens de rondwandeling werd toegelicht hoe beheer en herstel een complex proces is dat met verschillende uitdagingen te maken heeft: het behoud van het oorspronkelijke ontwerp van tuinarchitect Hendrik Copijn. Elke ingreep, zoals het planten van nieuwe bomen of het herstellen van paden, moet worden afgewogen tegen de historische waarde. Door natuurlijke slijtage en het veranderende klimaat sterven bomen af, waardoor herbeplanting noodzakelijk is.

En voor duidelijke publieksfunctie dienden de wandelroutes waaronder de bruggen, de paden en het parkmeubilair goed te functioneren en veilig te zijn voor de bezoekers. Het park wordt ecologisch beheert en er worden alleen natuurlijke meststoffen gebruikt. En de bloemen in de tuinen zoals de dahlia's worden gebruikt in boeketten voor in het kasteel. Zo is het historisch groen van Kasteel De Haar een mooi voorbeeld van hoe een historisch publiekspark op natuur inclusieve wijze succesvol beheert kan worden met een esthetische en historische waarden van de tuinen te verstoren.

Bevindingen/conclusies

Uit het geheel van de vier presentaties van de sprekers zijn een aantal bevindingen op te maken ten aanzien van het beheer van water, veterane -en monumentale bomen, inrichting en herstel-aanplant:

-Voor een goed en actief waterbeheer is gebiedsgerichte afstemming met de omliggende eigenaren is van groot belang. Verdamping van water uit de bodem kan worden beperkt door bomen in parken niet onnodig op te snoeien.

-Veel oude bomen in ons landschap zijn nog onbeschermd en te vaak worden bomen na een storm of uit veiligheidsoverwegingen verwijderd, terwijl ze als restant goed behouden kunnen blijven en levensvatbaar zijn. Behoud is zeer belangrijk voor de aanwezig flora en fauna in en rond de bomen.

-Historisch groen biedt met de variëteit in opzet en aanleg plaats aan verschillende kleine klimaatzones, waarmee een grote diversiteit aan plantensoorten ontstaat die een bijdrage levert een veerkrachtig ecosysteem. Onderzoek is nodig om de onderbelichte aanwezige ecologische - en natuurwaarde van het historisch groen vast te leggen.

-Bij het herstel van historische tuinen en parken is het belangrijk om ruimte te geven om praktische aanpassingen in het ontwerpdoor te voeren zodat er voldoende ruimte is voor natuurinclusief beheer en de biodiversiteitsversterking.

Afsluiting

De dag werd afgesloten met een kleine borrel die de gelegenheid bood om verder kennis te maken of kennis uit te wisselen. Volgend jaar zal in oktober wederom een best practice bijeenkomst in het kader van het natuurinclusief beheer van historisch groen worden georganiseerd.